

بسمه تعالی
تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

بدینوسیله گواهی می شود آقای بهزاد وثیق در تاریخ ۹۲/۲/۲۴ از رساله دکتری ۱۸ واحدی خود با عنوان چارچوب اصول معماری خانه با توجه به مفاهیم قرآنی - مطالعه موردی خانه در اقلیم گرم و خشک ایران دفاع کرده است. اعضای هیات داوران نسخه نهایی این رساله را از نظر فرم و محتوا بررسی کرده و پذیرش آنرا برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D) تأیید می نمایند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیات داوران
	دانشیار	دکتر محمدرضا بمانیان	۱- استاد راهنما
	دانشیار	دکتر مجتبی انصاری	۲- استاد مشاور اول
	دانشیار	دکتر عبدالحمید نقره کار	۳- استاد مشاور دوم
	دانشیار	دکتر علی اکبر تقوایی	۴- استاد ناظر داخلی
	استادیار	دکتر افسانه زرکش	۵- استاد ناظر داخلی
	دانشیار	دکتر بهمن ادیب زاده	۶- استاد ناظر خارجی
	دانشیار	دکتر سعید باقر حسینی	۷- استاد ناظر خارجی
	استادیار	دکتر افسانه زرکش	۸- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

اینجانب: دانشجوی رشته و رودی سال تحصیلی ۱۳۸۷ مقطع دانشکده متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از پایان نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:
تاریخ:

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته

در دانشکده

است که در سال

دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم/جناب آقای دکتر

مشاوره

و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر

سرکار خانم/جناب آقای دکتر

از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

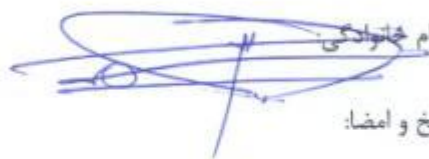
ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب بهزاد دوس دانشجوی رشته معماری مقطع دکتری

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده هنر و معماری

رساله دکتری رشته: معماری

چهارچوب اصول معماری خانه با توجه به مفاهیم قرآنی

(مطالعه موردی خانه در اقلیم گرم و خشک ایران)

بهزاد وثیق

استاد راهنما:

دکتر محمدرضا بمانیان

استاد مشاور (اول):

دکتر مجتبی انصاری

استاد مشاور (دوم):

دکتر عبدالحمید نقره کار

اردیبهشت 1392

اگر ملتی بتواند از طریق انس با قرآن، خود را در فضای قرآنی قرار بدهد، در فضای معرفتی قرآن قرار بدهد، خواهد توانست مشکلات خود را برطرف کند. **مشکل بزرگ مسلمانان دنیا دوری از قرآن است**، علاج هم برگشت به قرآن است. (سخنرانی رهبر معظم انقلاب اسلامی در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم - 9/8/1379)

تشکر و قدردانی

با نام یکتای جهان که ساحت اندیشه انسانی را فراخ داده و او را در نشانه‌گذاری اندیشه بر اثر مادی یارا بوده تا ماده را به شرافت برساند و درود بر امام زنده و نایب وی، که این رساله تقدیم کوچکی است به آستان ایشان. رساله حاضر نتیجه تلاش و همراهی بی‌نظیر افرادی است که نگارنده عضو کوچکی از آنست. لذا بر خود لازم می‌دانم که مراتب تشکر و سپاس از ایشان را در ابتدای رساله بجای آورم.

جناب آقای دکتر محمدرضا بمانیان، راهنمای محترم رساله، که سخاوت بی‌پایان کلام و آموزه‌های بی‌دریغ ایشان، دنیایی نوین برابر اینجانب فراگشوده و تجربیات به‌کاررفته در این رساله بدون درک محضر ایشان برای اینجانب میسر نبوده است.

جنابان آقایان دکتر مجتبی انصاری و دکتر عبدالحمید نقره کار که با راهنمایی‌های خالصانه و موثرشان نقش بسزایی در پیش برد این مهم داشته‌اند.

جناب آقای دکتر علی‌اکبر تقوایی که در گذر از مسیر صعب دانش عطوفت بیکران ایشان روشنگر راهم شد.

تقدیم به روح پدری که فرصت دیدارش نبود و یادگارهایش را ورق می‌زنم. سپاس از عموی گرامیم که پدری‌ها در حقم کرده‌اند و مادر مهربانم که در انتظار به ثمر نشستن سال‌ها ایثار و تلاش بی‌وقفه خود برای فرزندانشان هستند. و دوستانی که همکاری‌های صمیمانه‌شان، یاریگر من بود.

چکیده

مفهوم خانه از دیدگاه اسلامی موضوعی است که در رساله حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. اهمیت این موضوع در شناخت معنا و کالبد خانه از دیدگاه اسلام براساس متن قرآن است. لذا پژوهنده با استفاده از منابع دینی تلاش نموده تا به جهت‌گیری‌های زمینه دینی در این مطلب، دست یابد. نوشتار با بررسی مطالب و آموزه‌های اسلامی مرتبط با آیات قرآنی و تفاسیر آن، روایات و احادیث، مبانی نظری مبحث خانه را مورد بررسی قرار داده و معیارهای محتوایی و کالبدی خانه را از دیدگاه اسلام بیان نموده است. سپس با مقایسه بین این معیارها و خانه دوران اسلامی در مناطق گرم و خشک ایران، به نحوه کارکرد معنا و کالبد خانه از دیدگاه اسلام، در کالبد موجود، دست یافته است.

نوشتار حاضر بر اساس روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و از مراجع مستند و قابل اعتنای اسلامی مانند متن قرآن، تفاسیر و احادیث بهره می‌گیرد. سپس یافته‌های خویش را در روش دلفی و جامعه آماری خویش، مورد ارزیابی قرار داده است. پژوهنده فرضیه‌های خویش را به صورت فرضیه‌های کمکی، خرد نمود تا پاسخ‌دهندگان بتوانند به موضوع احاطه‌ای بیابند.

پژوهشگر براساس این نوشتار بر این عقیده است؛ متون اسلامی درباره معماری ضوابط و شاخصه‌هایی را پیش می‌کشند که خانه را در حوزه‌های تک‌بنا تا مجموعه شهری پوشش می‌دهد و نقش مسکن و انسان را در توده‌های انسانی و توده‌های کالبدی تشریح می‌نماید. این ضوابط دارای ریشه‌ای معنایی در متن قرآن و تفاسیر آن و نیز سخنان ائمه اطهار است و در دو حوزه معنایی و کالبدی است که هر کدام از بحث‌ها را می‌توان در قالب شاخص‌هایی خردتر نشان داد. با بررسی، مقایسه و ارزش‌دهی به این معیارها به شاخص‌های اساسی موضوع دست می‌یابیم. می‌توان مولفه‌هایی مانند ذکر، تقوی، وحدت، طاعت، عبرت، برابری، اصل سودمندی فردی اجتماعی، طهارت را به‌عنوان شاخص‌های اصلی معنا و مولفه‌هایی مانند نظم، حسن، عدل، حساب، امنیت، بنای صدق و طیب، شرافت جغرافیایی، جهت‌گرایی، زیبایی و استحکام را به‌عنوان شاخص‌ترین ابعاد کالبدی خانه و سکونت‌گاه در قرآن بیان نمود. این معیارها در تمامی ساحت‌های مذکور، معنا و کالبد، در معماری خانه مناطق گرم و خشک ایران عینیت یافته است.

واژگان کلیدی: خانه، قرآن، برنامه ریزی، طراحی، معماری مناطق گرم و خشک

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
أ	فهرست مطالب -----
ه	فهرست شکل ها -----
ح	فهرست جدول ها -----
1	فصل 1 کلیات -----
2	1-1- مقدمه:
2	2-1- بیان مساله
3	3-1- اهمیت انتخاب موضوع
3	4-1- علل و ضرورت انجام تحقیق
3	5-1- قلمرو تحقیق
4	6-1- اهداف تحقیق
4	7-1- سئوالات تحقیق
4	8-1- فرضیه های تحقیق
4	9-1- روش انجام تحقیق
5	10-1- جنبه جدید بودن و نوآوری
5	11-1- روند مطالعات
7	فصل 2 تعاریف و مرور ادبیات تحقیق پیشینه تحقیق -----
8	1-2- مقدمه
8	2-2- مرور ادبیات
8	2-2-1- مرور مقالات و نوشتارها -----
18	2-2-2- مرور احادیث و روایات -----
20	3-2- تعاریف و مفاهیم پایه:
20	1-3-2- مفهوم مکان در اسلام -----
21	2-1-3-2- کرونولوژی مکان اسلامی:
22	3-1-3-2- مکان به اعتبار معنا:
23	4-1-3-2- مکان به اعتبار تمایز:
23	5-1-3-2- مکان به اعتبار مفهوم حضور:
23	2-3-2- نتیجه گیری از مبحث مکان شناسی در اسلام -----
24	3-3-2- معماری اسلامی -----
25	4-3-2- مفهوم خانه در اسلام -----
26	1-3-2- جایگاه انسان در خانه -----
26	2-3-2- جایگاه طبیعت در خانه -----
27	3-3-2- تدوین چهارچوب نظری -----
29	فصل 3 روش اجرای تحقیق -----

- 48.....1-3-1-4 تحلیل *spss* آمارهای پرسش نامه.....
- 49.....2-3-1-4 آزمون *T* یک نمونه‌ای:.....
- 50.....3-3-1-4 آزمون معنی داری (تاثیر متغیرها) برای متغیرها:.....
- 51.....4-1-3-4 روایی و پایایی پرسشنامه.....
- 51.....4-1-3-5 تعیین روایی و پایایی پرسشنامه.....
- 52.....6-3-1-4 روایی یا اعتبار پژوهش.....
- 52.....7-3-1-4 روش دلفی.....
- 53.....8-3-1-4 مراحل انجام روش دلفی.....
- 53.....9-3-1-4 آزمون فرضیه ها:.....
- 62.....1-4-1-1-1-4 تطبیق یافته ها در خانه های دوران اسلامی.....**
- 62.....1-1-1-4-1-1-4 خانه پیامبر در مکه و مدینه.....
- 64.....2-1-4-1-1-4 تاریخ خانه های اسلامی.....**
- 64.....1-2-1-4-1-1-4 شمال آفریقا.....
- 68.....2-2-1-4-1-1-4 عراق.....
- 69.....3-2-1-4-1-1-4 شرق مدیترانه.....
- 70.....3-1-4-1-1-4 تحلیل خانه های اقلیم گرم و خشک ایران.....**
- 70.....4-1-4-1-1-4 تحلیل پلان های خانه عربها.....**
- 71.....2-4-1-4-1-1-4 مرکزیت.....
- 71.....3-4-1-4-1-1-4 تناسب.....
- 73.....4-4-1-4-1-1-4 تناسب زیبایی.....
- 73.....5-4-1-4-1-1-4 به هم پیوستگی.....
- 73.....6-4-1-4-1-1-4 تعادل.....
- 74.....7-4-1-4-1-1-4 فضای پر و خالی.....
- 74.....8-4-1-4-1-1-4 نظم.....
- 74.....9-4-1-4-1-1-4 نظم بصری.....
- 75.....10-4-1-4-1-1-4 مولفه روانی.....
- 76.....11-4-1-4-1-1-4 هندسه.....
- 77.....12-4-1-4-1-1-4 رعایت قبله.....
- 77.....13-4-1-4-1-1-4 بهداشت.....
- 78.....5-1-4-1-1-4 تحلیل پلان های خانه آل یاسین، کاشان.....**
- 78.....2-5-1-4-1-1-4 تناسب.....
- 80.....3-5-1-4-1-1-4 به هم پیوستگی.....
- 80.....4-5-1-4-1-1-4 تعادل.....
- 81.....5-5-1-4-1-1-4 مولفه روانی.....
- 82.....6-5-1-4-1-1-4 هندسه.....
- 83.....7-5-1-4-1-1-4 رعایت قبله.....
- 83.....8-5-1-4-1-1-4 بهداشت.....

83 نتیجه گیری	2-4
85 فصل 5 بحث و نتیجه گیری	
96 منابع	
134 پیوست الف	
138 پیوست ب	
145 چکیده انگلیسی	

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل (1-2) هجرت از مکان طاغوت به مکان الهی	22
شکل (2-2) مسیر دستیابی به اصول مکانیابی	24
شکل (3-2) پیوند طبیعت و معماری در تصویری از بافت تاریخی شهر یزد	27
شکل (1-3) مفاهیم سازنده تکاثر و توحید در خانه اسلامی	31
شکل (2-3) مفهوم سازنده وحدت در خانه اسلامی	31
شکل (3-3) جهت و تمرکز درونی و بیرونی به عنوان یک الگو در سکونت گاه اسلامی	32
شکل (3-4) راست: بافت همگون در یزد منطبق با معیارهای عدالت در شهر (چپ: تفاوت پلان درونی خانه ها در یک بافت، نشان دهنده حفظ شخصیت هر خانه و هماهنگی آن با بافت مجاور است	33
شکل (5-3) هموزنی فضای کاربرد فضایی و فضای کاربر	34
شکل (6-3) کاربرست الگوی پیوستگی سکونت گاه قرآنی	37
شکل (1-4) مبانی نظری خانه اسلامی، با تغییر مکان و زمان ثابت است	54
شکل (2-4) یکی از ریشه های معماری خانه اسلامی، رعایت حقوق انسان در فضا می باشد	55
شکل (3-4) مکان یابی خانه اسلامی، ناظر بر سطوح مادی و معنوی است	55
شکل (4-4) طبیعت همپیوند با معماری خانه اسلامی طراحی می شود	56
شکل (5-4) معماری خانه اسلامی و معماری خانه مسلمین دو عرصه متمایز هستند	57
شکل (6-4) خانه اسلامی تمامی استعدادها و نیازهای مسلمان را پوشش می دهد	57
شکل (7-4) مفهوم وحدت در معماری اسلامی بر معنا و کالبد موثر است	58
شکل (8-4) مفهوم سلسله مراتب در معماری اسلامی بر معنا و کالبد موثر است	59
شکل (9-4) مفهوم عبادت در معماری اسلامی بر معنا و کالبد موثر است	59
شکل (10-4) مفهوم تناسب در معماری اسلامی بر معنا و کالبد موثر است	60
شکل (11-4) نمودار بررسی اولویت های متغیرهای مستقل و وابسته در فرضیات پایان نامه	61
شکل (12-4) خانه حضرت رسول الله (ص) در مکه در زمان حیات حضرت خدیجه	62
شکل (13-4) پلان و تصویری از خانه حضرت رسول الله (ص) در مدینه	63
شکل (14-4) خانه در فسطاط در قاهره	64
شکل (15-4) راست خانه شماره 1، و چپ خانه شماره 2	65
شکل (16-4) حیاط دارالجیمی در کشور تونس	65
شکل (17-4) باهو در خانه شماره 3	66
شکل (18-4) خانه جمال الدین ذهبی	66
شکل (19-4) تناسب فضای مصنوع و طبیعی، خانه السهیمی در قاهره سال 1648 میلادی	67
شکل (20-4) مقطع از قع خانه محب الدین اشرف در قاهره، 1350 میلادی قاهره	67
شکل (21-4) برش خانه ششور در بغداد	68
شکل (22-4) پلان خانه ششور در بغداد	68

- شکل (4-23) خانه‌های فلسطینی در حومه هبرون متعلق به دوران بیزانس ----- 69
- شکل (4-24) دیانگرام طرح‌بندی خانه‌های حیاطدار فلسطین ----- 69
- شکل (4-25) پلان همکف خانه عربها ----- 71
- شکل (4-26) ارتباط کل و جزء در خانه عربها ----- 72
- شکل (4-27) راست: فضای شایسته در دو سطح عمومی-خصوصی و عمومی چپ: فضای پذیرایی ----- 72
- شکل (4-28) راست: تناسب فضایی، تناسب بین مساحت فضاهای ساخته شده و طبیعی ----- 72
- شکل (4-29) راست: تناسب کالبد و کارکرد چپ: تجمیع کاربری همگون ----- 73
- شکل (4-30) پرهیز از تکاثر در خانه عربها ----- 73
- شکل (4-31) به هم پیوستگی در خانه عربها ----- 73
- شکل (4-32) تعادل بین فضای طبیعی و مصنوع در خانه عربها ----- 74
- شکل (4-33) توازن عناصر سازنده فضا در خانه عربها ----- 74
- شکل (4-34) نظم قرارگیری در خانه عربها ----- 74
- شکل (4-35) هر تراز دارای تراکم آمود مشخصی است در خانه عربها ----- 75
- شکل (4-36) بهره‌گیری حداکثر از شرایط اقلیمی در خانه عربها ----- 75
- شکل (4-37) تاثیر چشم انداز و اقلیم در کالبد در خانه عربها ----- 75
- شکل (4-38) راست: فاصله فضای خصوصی از عمومی: حریمیت و شان فضایی در خانه عربها ----- 76
- شکل (4-39) راست: مرزبندی حریمیت در خانه عربها چپ: درجه محصوریت در خانه عربها ----- 76
- شکل (4-40) پرهیز از اندازه‌های غیر طبیعی در خانه عربها ----- 76
- شکل (4-41) هندسه فضا در خانه عربها ----- 77
- شکل (4-42) راست: جهت در بنا - چپ: توجه به قبله در خانه عربها ----- 77
- شکل (4-43) عوامل موثر بر بهداشت خانه در خانه عربها ----- 77
- شکل (4-44) راست: پلان همکف؛ و چپ: پلان طبقه اول ----- 78
- شکل (4-45) راست: برش‌هایی از خانه آل یاسین ----- 78
- شکل (4-46) تناسب فضایی در خانه آل یاسین ----- 78
- شکل (4-47) راست: کاربری و اندازه فضا، وسط: پذیرایی، چپ: مرکزیت مشخص؛ خانه آل یاسین ----- 79
- شکل (4-48) فضاسازی و تمرکز بر مرکزیت دسترسی‌ها و تناسبات فضایی خانه آل یاسین ----- 79
- شکل (4-49) اعتلای فضایی در خانه آل یاسین ----- 79
- شکل (4-50) تجمیع و عدم تزاخم کاربری‌ها در خانه آل یاسین ----- 80
- شکل (4-51) پرهیز از فضای سرتاسری: اختلاف ارتفاع، جداسازی فضایی خانه آل یاسین ----- 80
- شکل (4-52) میزان حضور طبیعت در خانه در خانه آل یاسین ----- 81
- شکل (4-53) تهویه و نور در خانه آل یاسین ----- 81
- شکل (4-54) تناسب فضای باز و بسته در خانه آل یاسین ----- 81
- شکل (4-55) رعایت سلسله مراتب در شکل به صورت اعداد تشریف به فضاها دیده می‌شود ----- 81
- شکل (4-56) راست: کیفیت فضایی - چپ: مرزبندی فضاهای خصوصی و عمومی خانه آل یاسین ----- 82
- شکل (4-57) درجه محصوریت در خانه آل یاسین ----- 82

- شکل (4-58) هندسه فضا در خانه آل یاسین ----- 82
- شکل (4-59) راست: جهت گرایی در خانه آل یاسین ----- 83
- شکل (4-60) تنظیم ارتفاع جهت تهویه در خانه آل یاسین ----- 83

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
15	جدول (1-2) مقایسه مقالات و نوشتارهای مرتبط با موضوع رساله
19	جدول (2-2) تصویر ابنیه در روایات
21	جدول (3-2) بررسی آیات قرآن درباره مکان یابی
25	جدول (4-2) ابعاد شناخت خانه در معماری اسلامی
41	جدول (1-3) حقوق فرد در خانه
42	جدول (2-3) خانواده در دین اسلام
44	جدول (3-3) حقوق مرتبط با خانه
48	جدول (1-4) میانگین رتبه داده‌های تحقیق
50	جدول (2-4) مقدار T و کران‌های متغیرها در پایان نامه
50	جدول (3-4) مقدار میانگین متغیرهای رساله
51	جدول (4-4) مقدار میانگین متغیرهای رساله
52	جدول (5-4) نتایج آزمون آلفای کرونباخ
53	جدول (6-4) مکان زمان
67	جدول (7-4) تحلیل اندام، کاربرد و معنا در خانه‌های شمال آفریقا
68	جدول (8-4) تحلیل اندام، کاربرد و معنا در خانه‌های عراق
69	جدول (9-4) تحلیل اندام، کاربرد و معنا در خانه‌های ساحل شرقی مدیترانه
83	جدول (10-4) ارزشگذاری خانه اقلیم گرم و خشک
93	جدول (1-5) مولفه‌های اساسی خانه اسلامی
136	جدول (3-5) تصویر خانه در آیات

فصل اڪليات

1-1- مقدمه:

قرآن کریم، منبع دستوراتی برای مسلمین جهت سعادت دنیوی و اخروی آنان است. آیاتی از قرآن کریم، به امر خانه سازی و مکان‌یابی معماری، اشاره دارد. مفاد این آیات، پیشینه اقدامات معماری و طرح محلات، از سوی حضرت رسول مکرّم اسلام در مدینه (Al-Samhudi, vol. 2, pp 717-734)، و تاریخ شهرسازی اسلامی، این سوال را مطرح ساخت که آیا اسلام در بطن خویش دستوراتی درباره معماری خانه دارد؟

معماری خانه در جهان اسلام، با فاصله گرفتن از ریشه‌های سنتی خود، تحت فرهنگ غربی طراحی می‌شوند و به عبارتی، معماری امروز الگوبرداری از معماری مدرن، با تمایه بومی است و نمی‌توان آن را متناظر با هویت اسلامی کسانی که در آن زندگی می‌کنند، دانست. لذا؛ سوال فوق، اهمیت دوچندانی می‌یابد.

در آغاز پژوهش؛ مطالعه، بر روی منابع مختلف مانند آیات و تفاسیر قرآن، احادیث و روایات، اخبار و کتاب‌های تاریخ، متون عرفانی و مکتوباتی از این دست، که به‌گونه‌ای به معماری پرداخته‌اند، انجام شد. از آنجایی که تمامی مطالعات وابسته به متن اصلی و در حقیقت توضیحات و تفاسیری بر متن قرآن بودند، متن قرآن به عنوان متن اصلی و اساسی این رساله انتخاب شد.

پژوهنده خود را از تفاسیر و روایات بی‌نیاز نمی‌داند. تفاسیر معتبر و احادیث، توضیحاتی مغتنم جهت پاسخ‌گویی به بسیاری مطالب بودند. از سویی دیگر؛ به متن اصلی قرآن رجوع گردید و درباره مباحثی مانند برنامه‌ریزی و طراحی در آیات جستجو انجام شد. گاهی که امکان لغزش در معنی و یا تفسیر وجود داشت، از مشاورین محترم دینی در این زمینه استفاده گردید. جهت بررسی تاریخی مباحث، تاریخ خانه‌سازی از صدر اسلام، مانند خانه حضرت رسول الله (ص) و حضرت علی (ع)، نیز مورد توجه قرار گرفت و تعدادی از خانه‌های اقلیم گرم و خشک که به‌عنوان نمونه‌های شاهد انتخاب گردیدند؛ براساس موضوعات، کاویده شد.

1-2- بیان مساله

خانه گونه‌ای از معماری است که درطول تاریخ، فراوانی قابل توجهی نسبت به گونه‌های دیگر معماری داشته است. انسان از دیرباز، نیازمند ساخت خانه، به مقاصد مختلفی بوده است. این مقاصد ریشه در دیدگاه وی به جهان و نیازهای وی است. توجه به نیازهای معنوی و مادی انسان در خانه، باعث شده است تا طراحی و برنامه‌ریزی خانه، صورت‌های مختلف بپذیرد. به عبارتی، با تغییر دیدگاه انسان نسبت به جهان، نوع معماری خانه وی نیز مسیر متفاوتی پیموده است.

ادیان، اندیشه‌ها و مکاتب فکری، مفاهیم و راه‌حل‌های مختلفی جهت تبیین مسئله سکونت، بیان داشته‌اند. اسلام نیز به عنوان یکی از ادیان آسمانی، به این موضوع توجه ویژه‌ای داشته است. بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد، مسلمین در امر خانه‌سازی براساس مضامین شرعی، اهتمام داشته‌اند (مرتضی، 1387، ص 12). با این حال، خانه‌سازی امروز مسلمین، محدوده‌هایی کالبدی را به وجود آورده که با شرع و توصیه‌های اسلامی، مشابهت ندارد.

معماری اسلامی ریشه‌های خود را در متن اصلی اسلام، پیدا می‌کند و با رجوع دوباره به متن اسلام، قرآن و روایات، می‌توان اصولی را یافت که با اتکا به آن، معماری فضاهای خانه را بازنویسی نمود. یافتن چهارچوب و بازبینی در اصول طراحی و ریشه‌ها و عوامل موثر بر معماری خانه، هدف نوشتار حاضر است. لذا؛ مسئله اینست که چگونه دین اسلام، می‌تواند چهارچوبی نظری، در زمینه اصول معماری خانه، پیاده نماید.

پژوهشگر، با تاکید بر تلقی از قرآن به عنوان منبع الهی و وحیانی که در آن تمامی علوم نهفته است، توصیه‌هایی که در آن محتوای زیست مسلمین و معیارهای معنایی و کالبدی خانه مستتر است، را جستجو می‌نماید. پژوهشگر تلاش می‌نماید تا با قیاس بین گزاره‌های کالبدی معماری خانه در مناطق گرم و خشک، به‌عنوان مطالعه موردی، و گزاره معنایی آیات قرآن، چهارچوبی را برای طراحی و برنامه‌ریزی خانه اسلامی پیشنهاد دهد.

1-3- اهمیت انتخاب موضوع

امروزه، چنین به نظر می‌رسد که روند شهرسازی و معماری خانه، بر مبنای معماری غیراسلامی، تکیه نموده است. بهره‌گیری از فضا سازی ژاپنی مانند استفاده از مبانی فنگ شویی و ... و یا روش‌های طراحی غربی، مانند اصول معماری مدرن، از این نمونه‌اند. از این‌رو، به مرور زمان، شهرها از هویت اسلامی تهی شده و کالبد و محتوایی بیگانه می‌یابند. در معماری بیگانه، مسلمین امکان تجربه دینی را از دست می‌دهند و نسبت به فرهنگ معماری خود، نا آشنا می‌گردند. از سویی دیگر، با فاصله گرفتن از تجربیات شهرسازی گذشته، سردرگمی در علاقمندان احیاء معماری اسلامی به وجود آمده است. رساله حاضر، تلاش می‌نماید تا اصولی اجرایی را در طراحی خانه، مطرح نماید. این شاخص‌ها از آنجا اهمیت می‌یابد که به عنوان راهبردهایی در طراحی معماری دیده شود.

1-4- علل و ضرورت انجام تحقیق

تأثیرات فرهنگ غربی و شرقی؛ بر تمامی ابعاد زندگی مسلمین در جریان است و به تدریج امت اسلامی را با فرهنگی که با او تناسب ندارد، عجین می‌سازد. فرهنگ غربی، از ابزارهای مختلفی، بهره می‌برد. هنر، علوم اجتماعی و مانند آن، از ابزارهای فرهنگ غربی در این موضوع هستند.

معماری، به‌عنوان ابزاری در خدمت ترویج اندیشه، به حوزه‌های فضایی موثری مانند، مراکز خرید، تفریح‌گاه‌ها، مراکز جمعی و خانه، متمرکز شده است و رهاورد آن، فرد را نه تنها با فضایی جدید، آشنا ساخته؛ که انسان را با فرهنگ نوینی در ارتباطات انسانی روبرو می‌سازد. از این‌رو برای پژوهشگر، بیان معیارهایی معنایی و کالبدی از دیدگاه اسلامی منطبق با متن قرآن، تفاسیر آن و احادیث، ضرورت می‌یابد. سنجش معیارها در خانه مناطق گرم و خشک ایران، به عنوان بررسی نمونه واقعی و عینی، ضروری است.

عدم شناسایی میراث معنوی اسلامی، که در همه شئون زندگی انسان، رهنمود و آموزه‌ای دارد، نکته‌ای منفی برای مسلمانان، به حساب می‌آید. قرآن کریم، والاترین دانش را به پیش می‌کشد؛ هنر و معماری در این میان یکی از جنبه‌های این علوم هستند. لذا می‌توان با تحقیق در آیات، تفاسیر قرآن و نیز روایات مربوط به آیات، به گوشه‌ای از این رهنمودها، دست یافت. با تمرکز بر این موارد، تلاش می‌شود؛ تا مبانی برنامه‌ریزی و طراحی خانه را ترسیم نمود.

1-5- قلمرو تحقیق

این تحقیق، تمرکز خود را بر قرآن، قرار داده و از نظر نوع معماری نیز خانه را از میان انواع ابنیه و سکونت‌گاه‌ها، انتخاب نموده است. از این رو متن قرآن و تفاسیر آن را به عنوان منبع اصلی و احادیث را به عنوان منابع وابسته، مورد بررسی قرار می‌دهد. معماری خانه مناطق گرم و خشک ایران را به عنوان نمونه موردی مورد بحث در مقایسه متن و عینیت، حوزه جغرافیایی پژوهش را مشخص می‌سازد.

علت انتخاب خانه اقلیم گرم و خشک ایران، آنست که؛ این پهنه دارای خانه‌های حفاظت شده‌ای است که بسیاری از اندام‌های پیشین آنها، جهت بررسی، سالم مانده است. علاوه بر آن، در این اقلیم بافت ارزشمندی سرشار از خانه‌های مهم وجود دارد. وجود بافت و تک‌خانه‌های قابل بررسی از علل انتخاب این اقلیم است.

از میان خانه‌های این اقلیم، خانه‌هایی که مساحت کافی داشته و دارای عرصه‌های مختلف هستند، انتخاب شدند. وجود عرصه‌های مختلف باعث می‌شود؛ تا بتوان این خانه‌ها را از جوانب بیشتری مورد پژوهش قرار دهیم. در مجموع می‌توان علت انتخاب این خانه‌ها را جنبه‌هایی مانند؛ تاریخی بودن، سالم ماندن، مورد مطالعه قرار گرفته شدن، قرارگیری در بافت ارزشمند، مساحت کافی و اندامند بودن خانه‌ها، کامل بودن مدارک معماری، دانست.

1-6- اهداف تحقیق

پژوهشگر تلاش می‌نماید تا با اهداف زیر رساله خود را سامان دهد:
دستیابی به اصول و معیارهای شناختی از مسئله سکونت از منظر قرآن کریم
فهم مسئله سکونت در تاریخ خانه‌سازی مسلمین
فهم فرهنگ اسلامی، چشم‌انداز آن (محتوا) و درک چگونگی تاثیرگذاری آن بر مقوله معماری (کالبد)
بررسی معیارهای خانه از دیدگاه اسلامی در حوزه جغرافیایی منطقه گرم و خشک ایران

1-7- سئوالات تحقیق

سئوالات رساله به قرار زیر می‌باشد:

میزان روایی مبانی نظری معماری خانه در اسلام چیست؟
شاکله مبانی نظری معماری خانه در اسلام چیست؟
معیارهای اساسی در برنامه ریزی خانه در قرآن چیست؟
معیارهای اساسی شناخت معنا و کالبد خانه در قرآن کدام است؟

1-8- فرضیه های تحقیق

فرضیه‌های رساله پیش‌رو را می‌توان تحت این عبارات تنظیم نمود:

- * مبانی نظری خانه اسلامی، با تغییر مکان و زمان ثابت است.
- * مبانی نظری معماری خانه اسلامی بر پایه مفاهیم وحدت، عبادت و عدالت استوار است.
- * برنامه ریزی خانه اسلامی، ناظر بر سطوح مادی و معنوی است.
- * معماری خانه اسلامی، بر رعایت حقوق الهی انسان، حقوق مادی انسان و همپیوندی با طبیعت، تاکید دارد.

1-9- روش انجام تحقیق

متن قرآن، دارای توضیحات دقیقی درباره چگونگی معماری خانه نیست و نتایج معینی را نمی‌توان با قطعیت بیان نمود. آیات الهی تفسیرپذیر بوده و برپایه، شان نزول، آیات تفسیر می‌شود. در این رساله جهت بررسی آیات از روش تحلیل محتوا، استفاده شده تا از این طریق در شناخت، تأویل (Interpretation) و تفسیر کتاب مقدس بهره برده شود. این نوع استفاده از روش در چند جهت سودمند است: ابتدا؛ شناسایی لغات و اصطلاحات به کار برده شده در آیات قرآن درباره خانه و گونه‌های آن و دوم شناسایی کلام یا عبارات مربوط به معماری خانه. روش تحلیل محتوا دارای چند شرط است:
الف- عینی بودن: (Objectivity) در تحلیل محتوای آیات قرآن، تلاش شده است تا مباحث کیفی به عینی تبدیل شود. به عبارتی به تناظر هر مفهوم، عینیتی برای آن پیشنهاد شده است؛ که اگر همان متن را محقق دیگری با به کار بردن این روش پی بگیرد، به نتایج مشابهی دست یابد. لذا متن می‌باید به واحدها یا عناصری تجزیه و تحلیل شده و مقوله‌های طبقه بندی، همچنین معیارهایی که برای ارزیابی و واریسی در متن در نظر گرفته شده است، به طور کامل صریح و مشخص شود تا بر این اساس دیگران نیز بتوانند به استخراج واحدهای تجزیه و تحلیل و طبقه بندی و معیارگذاری به همان سان توفیق یابند (اسلندر، 1371)

ب- منظم بودن: تجزیه و تحلیل محتوا زمانی انجام می‌پذیرد که تمام آنچه در محتوا به موضوع مورد بررسی مربوط می‌شود، مورد توجه قرار گیرد. محقق به انتخاب خودخواهانه عناصری که با نظریات وی منطبق است، اقدام نمی‌نماید. لذا گاه در استنباطها مواردی است؛ که با واحدهای تحلیلی پیشین همپوشانی ندارد.

ج- اجتناب از اثر هاله: همچنانکه در هر تحقیق علمی نتیجه گیری ها و قضاوت ها باید مبتنی بر داده های حاصل از تحقیق باشد، روش تحلیل محتوا نیز از این امر مستثنا نیست و باید از هرگونه استنباط های شخصی و پیشداوری های خاص محقق درباره محتوای تحقیق به دور باشد و فقط به محتوای آشکار یا نهان متن و پیام، آن طور که هست، توجه گردد. این اصل به معنای آن نیست که در تجزیه و تحلیل محتوا از هرگونه نتیجه گیری کلی درباره محتوای پنهان پیام های ارتباطات صرف نظر شود، بلکه یکی از مزایای اصلی این گونه تحقیق آن است که جنبه های تصورنشده و مخفی محتوا را نیز آشکار نماید و این امر ایجاب می کند که نتیجه گیری کلی در مورد محتوای پنهان و متن ها و یا پیام های ارتباطی بر محتوای واقعاً مشهود آنها استوار باشد. لذا؛ پژوهنده، با بررسی منابع تفسیری متعدد، روابط و نکات مورد بحث را طبقه بندی نموده است.

د- مقداری بودن: از لحاظ بررسی مقداری، هر متن یا پیام ترکیبی از عناصر تجزیه پذیر به شمار می رود که می توان آنها را به واحدها و مقدرهای خاص طبقه بندی کرد و با شیوه آماری سنجید و ارزیابی کرد. این خصلت باعث می شود که تجزیه و تحلیل محتوا با مقیاس هایی چند و دقیق قابل ارزیابی شود و جایگزین جنبه های ذهنی و استنباطی و بررسی های نظری گردد (که با مقیاس های دقیق قابل ارزیابی نیستند) این ویژگی، تجزیه و تحلیل را از وزن و اعتبار خاصی برخوردار می سازد. لذا در پایان هر بحث مواردی به عنوان واحدهای قابل ارزیابی طرح گردیده است.

تحقیق براساس روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد مختلف مرتبط با مسئله خانه در زمینه متون اسلامی، قرآن و تفاسیر تنظیم شده و از بررسی های میدانی با تمرکز بر معماری خانه مناطق گرم و خشک ایران؛ به عنوان نمونه شاهد استفاده شده است. در بخش مطالعات نظری این تحقیق از کتابها و نوشتارهای فارسی و لاتین، پایان نامه های مرتبط و بررسی برخی از نمونه های موجود معماری مناطق گرم و خشک ایران؛ بهره گرفته شده است. آزمون تحقیق براساس روش دلفی، انجام پذیرفته است.

روش دلفی فرآیندی ساختاریافته برای جمع آوری و طبقه بندی دانش موجود گروهی از کارشناسان و خبرگان است. این روش، از طریق توزیع پرسشنامه هایی در بین این افراد و بازخورد کنترل شده پاسخها و نظرات دریافتی صورت می گیرد. اعتبار روش دلفی، به اعتبار علمی متخصصان شرکت کننده در پژوهش بستگی دارد. نتایج تئوری به صورت پرسشنامه، به اساتید فن و خبرگان تقدیم می شود و با امتیازدهی و صحت سنجی جوابها، آزمون انجام می پذیرد. این نتایج تنها به منظور صحت سنجی یافته های محقق است.

10-1- جنبه جدید بودن و نوآوری

مطالعات قرآنی پیشینه کهنی دارند. تفاسیر را می توان از اولین این مطالعات نام برد. در این رساله، نه تنها به بررسی آیات مستقیم قرآن درباره خانه پرداخته ایم، بلکه پژوهنده با دیدی ویژه، تلاش نموده است با مطالعه تمامی آیات، بیشترین دستاورد را در زمینه اصول معماری از دیدگاه مفاهیم قرآنی بیابد.

11-1- روند مطالعات

قرآن؛ کتابیست برای انسان تا با شناخت آن به تمامی از متن، کلمات و حروف؛ پا در عالم محسوسات بگذارد و درک عالم مجردات، به معنی خلقت دست یابد (مطهری، 1371، ص 40). خداوند می فرماید: "من گنجی پنهان بودم و می خواستم شناخته شوم، از این رو جهان را آفریدم" (رازی، بی تا: ص 42) ملاصدرا این معنی را به گونه ای دیگر می گوید: "لازم است که انتهای حوادث به حادثی باشد که ماهیت یا حقیقت آن، عین حدوث و تجدد باشد" (شیرازی، بی تا: ص 94). لذا؛ قرآن، الگوی اصلی زیست اسلامی، در جوامع مسلمان است. کتابی که آموزه های آن مرجع و منبع محکمی را در تمامی زمینه های علوم و هنر و زندگی اجتماعی پیش روی انسان قرار می دهد. با این زمینه، نگارنده به این کتاب رجوع دائم دارد و با بررسی آیات و تفاسیر آن، اشارات قرآنی را در این باره، مطرح و دسته بندی می کند.